

Ольга НОВИК

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА В ПОВІСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «БЛИЗНЕЦЬ»

У статті розглядаються особливості відтворення історії в повісті Т. Шевченка «Близнята», взаємозв'язок переосмислення історії з особливостями хронотопу твору, автобіографічними мотивами. Історія подана через персоналії історичних та культурних діячів, літературні, архітектурні пам'ятки.

Ключові слова: *повість, історія, барокова епоха.*

Останнім часом різні аспекти поетики повістей Т. Шевченка досліджували Ю. Барабаш, С. Гетьман, Н. Грицюта, О. Сидоренко, Д. Скільський, В. Смілянська та інші літературознавці. Актуальним залишається прочитання кожної повісті, як на рівні форми, так і на рівні змісту. О. Сидоренко² називає повість «Близнець» центральною віссю Шевченкової «книги взагалі», умовно визначивши так жанрово-змістову й образну єдність, яку, на думку літературознавця, утворюють усі російські повісті письменника. Важливими для сюжетотворення повісті «Близнець» є особливості хронотопу, своєрідність позиції автора-оповідача, бачення історії, що впливає на організацію часопростору твору. Зробимо спробу розглянути, як відтворюється історія у повісті Т. Шевченка «Близнець», а надто, коли йдеться про барокову

¹ Барабаш Ю. Я. «Знаю человека...» Григорий Сковорода: Поэзия. Философия. Жизнь / Ю. Я. Барабаш. – М. : Художественная литература, 1989. – 335 с.; Гетьман С. Традиції англійського роману виховання у прозі Т. Шевченка / С. Гетьман // Слово і час. – 2003. – № 7. – С. 14-21; Грицюта Н. Структурні особливості бінарного образу в повісті «Близнець» // Слово і час. – 1991. – № 12; Дзюба О. Образ Гетьманщини в культурі повсякдення в повісті Т. Шевченка «Близнець» / О. Дзюба // 36. пр. Всеукраїнської XXXVII наук. шевченківської конференції; Черкаси, 22 – 24 квітня 2009 р. / Відп. ред. Поліщук В. Т. та ін. – Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю. А., 2009. – С. 427-432; Зарва В. «Близнюки», «Художник» Т. Шевченка як версія просвітницького роману виховання / В. Зарва // 36. пр. Всеукраїнської XXXVII наук. шевченківської конференції; Черкаси, 22 – 24 квітня 2009 р. / Відп. ред. Поліщук В. Т. та ін. – Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю. А., 2009. – С. 63-71; Сидоренко О. Повість «Близнець» в контексті духовних пошуків поета / О. Сидоренко // Слово і час. – 1991. – № 12. – С. 68-72; Скільський Д. Проблема освітньо-виховного ідеалу в Шевченковій прозі / Д. Скільський // Українська література в ЗОШ. – 2000. – № 4; Смілянська В. Шевченкові повісті: український гумор у російському тексті / В. Смілянська // Слово і час. – 2003. – № 3. – С. 18-23.

² Сидоренко О. Вказана праця. – С. 68.

епоху.

Н. Копистянська³ зауважує, що одним із аспектів просторово-часової організації твору є «авторський хронотоп, тобто час і обставини написання твору, авторська концепція часу та їх проекція в творі». У повісті «Близнецы» авторська концепція втілюється у сюжетних епізодах, у настрої, у створенні часової перспективи тощо. Окремі епізоди з життя героїв, певні часові проміжки ніби стискаються і подаються через уяву оповідача, коли він читає листи з хутора, або ж розгортаються у цілі екскурси, набувають перспективи, коли оповідач думкою лине «у віки давно минулі», міркує про історію Києва. Однією з особливостей світогляду Т. Шевченка, що знайшла яскраве втілення у творі, є закоріненість письменника в культуру українського бароко (див. про це праці О. Гудзь, Л. Ушкалова та ін.). У повісті є численні згадки про мистецькі та літературні пам'ятки барокової епохи, помітною є і духовна близькість автора до бароко. Т. Шевченко, як зазначає Л. Ушкалов, «добре знав такі фундаментальні пам'ятки літератури українського бароко, як «Євхологон, албо Молитвослов или Требник» Петра Могили, «Книга житій святих» Дмитра Туптала, «Странствованія» Василя Григоровича-Барського, «Исторія Русов или Малой Россіи», літописи Михайла Гунашевського, Самовидця, Григорія Грабянки, Самійла Величка, а ще — цілий корпус духовних пісень, псалми Григорія Сковороди та його листи, що були оприлюднені на сторінках «Украинского вестника», книжку Іоанкія Гаятовського «Скарбница потребная», історіографічні джерела на кшталт «Літописца в Руских и Полских що ся сторонах діяло и якого року» тощо»⁴. Т. Шевченко згадує у творах Лазаря Барановича («Археологічні нотатки»), Семена Климовського («Близнецы»), Григорія Сковороду, Івана Леванду («Близнецы»), Богдана Хмельницького («Великий льох»), Дмитра Туптала, Петра Дорошенка («Заступила чорна хмара...») та ще багато інших відомих постатей барокової епохи. Крім того, вчені зауважують, що ціла Шевченкова візія української історії формувалася під вирішальним впливом «літопису Кониського», як

³ Копистянська Н. Аспекти вивчення художнього часу в літературознавстві / Н. Копистянська // Радянське літературознавство. – 1988. – № 6. – С. 17.

⁴ Гудзь О. Творчість Шевченка і стильова система бароко: ідеологічний та міфологічний рівні / О. Гудзь // Інтеграція позитиву в творчості Шевченка (аспекти символу, аксіології, онтології, міфу, психології і стилю). – К.: Альтерпрес, 2002. – С. 174-228; Криса Б. Тарас Шевченко і тотожність української літературної традиції / Б. Криса // Вісник НТШ. – Число 41. – 2009. – С. 9-10; Ушкалов Л. В. Бароко та творчість Шевченка / Л. В. Ушкалов // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 1999. – № 1. – С. 51-56.

⁵ Ушкалов Л. Есеї про українське бароко / Л. Ушкалов. – К.: Факт – Наш час, 2006. – С. 195.

називав поет «Історію Русов»⁶. М. Драгоманов писав, що Т. Шевченко перед першим виданням «Кобзаря» (1840) у Петербурзі познайомився з земляками, у яких були не тільки твори Котляревського й Квітки, але й історичні книги, наприклад, «История Малой России» Бантиша-Каменського⁷. Вчений наголосив на вагомості впливу «Історії Русів» на творчість Т. Шевченка та сучасників письменника, зокрема зауважував таке: «Між 1840 і 1844 рр., видно, Т. Шевченко потрапив на „Історію Русов“, яку приписували Кониському, і вона запанувала над його думками своїм українським автономізмом і козацьким республіканством, своїм духом, у якому до патріотизму козацьких літописців XVII – XVIII ст. й кобзарських дум прибавилась якась доля республіканства часів декабристів. Т. Шевченко брав із „Истории русов“ цілі картини, і взагалі ніщо, окрім Біблії, не мало такої сили над системою думок Т. Шевченка, як ця „История русов“ у 1844 – 45 рр.»⁸.

Т. Шевченко вводить персонажами у повість «Близнецы» «славнозвісного витію» та «справжнього філософа» – Івана Леванду та Григорія Сковороду. Дослідженню життєвого і творчого шляху Григорія Савича Сковороди присвячено великий масив літературознавчих праць. Іоанн Леванда (Іван Васильович Сікачка) – постать, набагато менше досліджена. Роки життя Сковороди – 1722 – 1794, Леванди – 1734 – 1814. Шевченківський словник подає таку довідку про І. Леванду: «Леванда Іван (Іоанн) (справжнє прізвище, ім'я та по батькові – Сікачка Іван Васильович; 1734 – 1814) – відомий свого часу церковний оратор, письменник. Знайомий Г. Сковороди й В. Капніста. В 1760 закінчив Київську академію. Т. Шевченко згадував Леванду у повісті „Близнецы“ як шкільного приятеля одного з персонажів твору Федора Сокири (за сюжетом повісті, Сокира подружився з Левандою та Г. Сковородою в Києві „на бурсацкой скамье или на Подольском базаре“)⁹. Т. Шевченко дещо іронічно називав Леванду знаменитим витієм».

Розгляньмо більш детально відтворення Т. Шевченком постатей І. Леванди та Г. Сковороди. У реалістів XIX ст., вважає Н. Копистянська, «хронологічна ретроспекція супроводжує, як правило, введення в дію кожного персонажа і зумовлює мотивацію його дальшої поведінки, психологічну та соціальну детермінацію

⁶ Ушкалов Л. Есеї про українське барокко... – С. 198.

⁷ Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. / Упоряд. І. С. Романченко; гол. ред. О. Є. Засенко / М. Драгоманов. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 2. – С. 54.

⁸ Вказана праця. – С. 54.

⁹ Шевченківський словник: У 2 т. – Т. 1: (А - Мол.). – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1978. – С. 346.

розвитку характеру – психологічний і соціальний „старт”¹⁰. У повісті «Близнець» Т. Шевченка, що поєднує риси і реалізму, і романтизму, автор, переповідаючи історію роду Сокир, досить різнобічно змальовує образ Федора Сокири, який змалку прагнув до науки. Ось як описано початок навчання цього героя в академії: «По довгих і наполегливих проханнях сина матінка нарешті зважилася одвезти його до київської бурси. Пристроївши ж до бурси, віддала його під нагляд тодішньому інспекторові бурси, себто академії, отцеві Діонісієві Кушці, старцеві суворому і богобоязливому; а віддала вона його на те під нагляд, щоб дитя мале не навчилася часом злодійства та розбишництва. На бурсацькій лаві чи на подільському базарі подружився він зі славетним згодом Іваном Левандою, Григорієм Гречкою і тоді вже філософом Григорієм Сковородою, а більш нічим не позначалося його бурсацьке життя»¹¹. Питання про відтворення у повісті Т. Шевченка постатей Івана Леванди, Григорія Сковороди та переяславського протоієрея розглядалося у працях таких дослідників, як Г. Данилевський, П. Попов, Ю. Барабаш, Л. Ушкалов та ін.¹²

Нами не виявлено фактів, які б давали змогу достовірно сказати, чи відбулося насправді знайомство Івана Леванди з Григорієм Сковородою. Стосовно іншої особи, про яку говорить Т. Шевченко, – Григорій Гречка, – ми припускаємо, що прототипом цього персонажа був товариш Івана Леванди по Києво-Могилянській академії Степан Гречина. Звернімося до листа Леванди від 20 січня 1806 р. до Феоктиста Мочульського (1732 – 1818), архієпископа курського: «Около себя никого не вижу из сверстников: всіх прихватила смерть. Один только в нашем Переяславі протоієрей Иоанн Савинский; а другой там же Гречина Стефан протоієрей; оба около дверей гроба вертятся»¹³. Щоб обґрунтувати вірогідність нашого припущення, наведемо ще кілька цитат із тексту «Близнят». Коли Т. Шевченко веде розповідь про

¹⁰ Копистянська Н. Художній час як категорія порівняльної поетики / Н. Копистянська // Слов'янські літератури. – К. : Наукова думка, 1993. – С. 184.

¹¹ Шевченко Т. Близнята // Шевченко Т. Г. Повісті / Т. Г. Шевченко. – К., 1964. – С. 330-331.

¹² Барабаш Ю. Я. «Знаю человека...»; Данилевский Г. П. Григорий Савич Сковорода // Данилевский Г. П. Украинская старина. Материалы для истории украинской литературы и народного образования / Г. П. Данилевский. – Харьков : Издательство Заленского и Любарского, 1866. – С. 1-96; Ушкалов Л. В. Бароко та творчість Шевченка...; Ушкалов Л. Українське барокове богомислення. Сім етюдів про Григорія Сковороду / Л. Ушкалов. – Харків : Акта, 2001. – 221 с.

¹³ Терновский Ф., Голубев С. Киево-Софийский протоієрей Иоанн Васильевич Леванда // Киевские епархиальные ведомости. – 1878. – № 19. – Отд. второй. – С. 529.

Федора Сокиру як про капітана, який оселяється у Переяславі, то знову повертається до названих вище осіб: «Саме в цей щасливий час поновив він своє шкільне знайомство з соборним протоієреєм Григорієм Гречкою, а через нього і з славнозвісним уже витією Іваном Левандою, і уже зі справжнім філософом Григорієм Сковородою»¹⁴. І вже про сина Сокири – Никифора: «послало йому благочестивого і премудрого просвітителя й заступника в особі отця Григорія Гречки, протоієрея переяславського»¹⁵.

Природно, що художній твір не обов'язково має відповідати точному історичному розвитку подій, адже дія відбувається в авторському часопросторі. Хочемо вказати на кілька наявних тут невідповідностей стосовно дійсних історичних фактів. Так, автор говорить, що в 1812 році Никифорові Сокирі виповнилося 19 років; а «на п'ятнадцятому році свого віку (тобто в 1808 р. – *О. Н.*) почав він учитися в свого учителя музики. Отець Григорій знав, що для кращого облагородження серця людського потрібна музика, і тому попросив листом друга свого філософа Сковороду показати своєму улюбленикові початкові основи музики. Філософ, не гаючись, прийшов у Переяслав зі своїми нерозлучними приятелями, з флейтою та собакою, і з успіхом почав навчати хлопця „сладкозвучія”»¹⁶. Дата смерті Григорія Сковороди – 9 листопада 1794 року, а отже, він аж ніяк не міг бути наставником Никифора на початку XIX ст., і хлопець не міг супроводжувати «містика-філософа» у його мандрівках по Україні. Окремі неточності у книзі Т. Шевченка стосовно імені переяславського протоієрея та щодо хронології життя Григорія Сковороди розглядаються Ю. Барабашем у книзі «„Знаю человека...” Григорій Сковорода: Поэзия. Философия. Жизнь»¹⁷, це питання почасти висвітлено і монографії «Іван Леванда. Літературний портрет»¹⁸. Іван Леванда згадується у повісті «Близнець» й у зв'язку з романтичними мандрами Никифора: «Проживши тиждень у приятеля, йде навідать другого, а там третього, а за місяць, дивися, він уже у Києві. Сидить з приятелем своїм Іваном Левандою на лавці коло брами й читає імпровізовану дисертацію про зв'язок душі людської з світилами небесними, а витія наш славетний, незалежно від приятелевої дисертації, готує на ближчу неділю казання...»¹⁹. Т. Шевченко досить вдало передає ту атмосферу спокою і тиші усамітнення, що панувала навколо Леванди, і на яку вказували й

¹⁴ Шевченко Т. Близнята... – С. 331.

¹⁵ Там само. – С. 331.

¹⁶ Там само. – С. 332-333.

¹⁷ Барабаш Ю. Я. «Знаю человека...»... – С. 27-29.

¹⁸ Новик О. П. Іван Леванда: Літературний портрет. Монографія / О. Новик. – К.: Знання України, 2004. – 180 с.

¹⁹ Шевченко Т. Близнята... – С. 332-333.

В. Ізмайлов та І. Долгорукий. При цьому іронія, про яку говорять автори «Шевченківського словника», відсутня.

О. Дзюба зазначає, що письменник для відтворення типових персонажів з доби Гетьманщини скористався автобіографічними записками відомого діяча, правознавця, перекладача Іллі Федоровича Тимківського, небожа М. Максимовича²⁰. Проте важко беззаперечно погодитися з думкою про те, що саме з цих записок Т. Шевченко почерпнув матеріал для змалювання більшості історичних осіб, які постають у повісті.

Вочевидь, історичні матеріали для повісті «Близнецы» опрацьовувалися письменником значно раніше, можливо, тоді, коли він перебував у Кирило-Мефодіївському братстві. Джерелом інформації про Івана Леванду для Т. Шевченка могла бути і його дружба з Олексієм Васильовичем Капністом, сином відомого письменника Василя Капніста, з яким у Івана Леванди були дружні стосунки, підтвердженням чому служать листи священника²¹.

Не оминає увагою Т. Шевченко і «вагітний подіями», «страшний дванадцятий рік», причому опис подається у літописно-фольклорному ключі²². Як святі реліквії, герої повісті зберігають літопис Г. Кониського, «Київський патерик»: не лише як пам'ять про певні життєві події, а й як символи важливих історичних подій. Через призму сприймання Никифором Сокирою літописних записів стає очевидним і ставлення автора-оповідача до подій козацьких часів і таких осіб, як «голштинський полковник Крижанівський».

Історичні місця і постаті постають у житті персонажів твору природно, органічно вплітаючись у повсякденні реалії їх життя: відвідування служби божої в Успенській церкві, «де 1654 року січня дав присягу Зіновій-Богдан Хмельницький з усякого чину народом на вірність московському цареві Олексію Михайловичу»²³; церква Покрови, споруджена на спомин про здобуття Азова Петром Першим; картина із зображенням Івана Мазепи тощо.

Вагомим для розуміння авторської ретроспективи попередніх епох є змалювання хутора Сокири: «На правому березі хоч і мізерної, але славетної річки Альти стоїть хутір сотника Сокири, верстви за чотири від міста Переяслава, одне слово, проти того самого місця, де скажений шанолуб, окаянный Святополк, зарізав рідного праведного брата свого Гліба, і на цьому ж місці, за переказом Кониського, відбулася кривава, або Тарасова ніч 1547 р.

²⁰ Дзюба О. Образ Гетьманщини...

²¹ Див. про це: Новик О. П. Епістолярій Івана Леванди: українсько-російські зв'язки / О. П. Новик // Філологічні науки. Зб. наук. пр.: – Ч. 2. – Суми : Сумський ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – С. 192-198.

²² Шевченко Т. Близнята... – С. 333-334.

²³ Там само. – С. 339-340.

Отож проти цього святого місця й стоїть хутір сотника Сокири»²⁴.

Місто Переяслав, побіля якого стоїть хутір, описується так само мальовничо, водночас увага читача акцентується на історичних подіях, що там відбувалися: «На лівому березі Альти виглядає із-за зелених верб невеличка зелена церква, споруджена коштом христоролюбивих жителів Переяслава над отим самим кам'яним стовпом, який позначав місце убієння безневинного Гліба. За огорожею церкви, аж до самого міста, стелеться рівнина, засіяна житом та пшеницею і рясно вкрита історичними могилами. І чим ближче до міста, тим могили вищі й частіші, так що міського валу здалеку зовсім не видно і здається, що все місто на могилах збудоване. А саме місто Переяслав, як і взагалі міста, здалеку ніби повите імлюю, але над містом з імлі виступає біла восьмикутна башта, увінчана зеленою готичною банею з золотим верхом. Це соборний храм чудової, граціозної, напіврококо, напіввізантійської архітектури, що його спорудив славнозвісний анафема Іван Мазепа року 1690-го. А друга башта, темна, дерев'яна, з плоским восьмикутним дахом, ледве вирізняється на сірньому фоні. Це Успенська церква, уславлена 1654 року тим, що тут склав присягу на вірність московському цареві Олексієві Михайловичу гетьман Зіновій-Богдан Хмельницький з старшиною та депутатами усіх станів народу українського»²⁵. Такий детальний опис вигляду міста з боку хутора не є простим пейзажем, а містить своєрідне відтворення бачення письменником і Переяслава, і подій, що там відбувалися. Кожна історична споруда, яку Т. Шевченко вводить у текст, є сворідним топосом, що стає місточком між часами – теперішнім і минулим. Кожна персоналія, яка при цьому згадується, є доленосною для України. Так, образ Івана Мазепи тут увиразнюється за допомогою своєрідного оксюмору «славнозвісний анафема». Прикметно, що одні й ті ж історичні постаті та архітектурні споруди (наприклад, собор, побудований Мазепою) з'являються на сторінках тексту доволі часто.

Побіжно в тексті постають особи, з якими – за текстом повісті – перетинається доля Федора Сокири після втечі з бурси: здебільшого це постаті вісімнадцятого століття, що були присутні при вирішальних для України подіях: «Після цієї події слід його об'явився на Великому Запорозькому Лузі, і, будучи запорозьким депутатом, він, разом з Головатим, з'являється перед Катериною Великою. Потім з'являється на нецеремонному обіді в генерала Текелія»²⁶. Своєрідним екскурсом в минуле є подорож Степана Мартиновича до Полтави, під час якої він зустрічається з різними людьми і слухає оповідки такого характеру: «Переночувавши у

²⁴ Там само. – С. 329.

²⁵ Там само. – С. 329.

²⁶ Там само. – С. 331.

странноприємний, він тут почув од якогось перехожого прочанина легенду про успення святого Афанасія в сидячій позі. І про те, як дочці лютого Яремії Вишневецького-Корибута приснилося, начебто вона була в раю і її відтіля вивели янголи, кажучи, що коли вона своїм коштом збудує храм божий в добрах своїх поблизу міста Лубень, то оселиться вже на віки вічні в раю. Вона і спорудила храм сей»²⁷.

Уособленням багатвікової історії українського народу постає в очах оповідача «золотоголовий, садами повитий і тополями увінчаний Київ». Із любов'ю вимальовується місто, персоніфіковане автором як старий мудрець: «І після ясного, непорочного захоплення, нав'язного споглядання краси твоєї нев'янущої, впаде на моє посиротіле старе серце журба, і я лину у віки давноминулі і бачу його, сивоголового, поважного, смиренного старця; з писаною великою книгою в руках, він проповідує здивованим дикунам своїм і кровожерним, корисливим поклонникам Одіна. Який ти прекрасний був у цій ризі смирення і любомудрія, святий мій і незабутній старче!»²⁸. Після такої ідилічної картини автор міркує про винуватця її руйнації – самого народу: «І ми зрозуміли твої смиренні глаголи і тебе, як старого і непотрібного вчителя, не вигнали й не забули. А одягли тебе, немов Гориню-богатиря, у броню міцну. Спершу зробили суворим твое лагідне серце уособицями, кровозмішаннями і братовбивствами, зробили з тебе справжнього варяга і потім уже наділи броню й поставили сторожити поневолене плем'я і зайдами знеславлену, самим богом заповідану тобі святиню»²⁹. За гіркою іронією ховається набагато глибші роздуми про історію Києва і України загалом.

Одне з чільних місць серед персонажів, які мали безпосередній вплив на формування характерів близнят, належить Івану Петровичу Котляревському, якого ми бачимо як «автора славнозвісної пародії, що любив усе благородне, в якому б образі воно не виявлялось»³⁰. Ця історична постать вималювана Т. Шевченком із повагою та любов'ю: «Коло воріт зустрів його високий худорлявий дідок у білому подотняному халаті і в простому селянському солом'яному брилі»³¹. Іван Котляревський зображений мудрим і благородним вчителем, який веде скромне існування в будиночку, що «споруджений рабом божим N. Року божого 1710»³², але попри це здатен оцінити благородство душі і

²⁷ Там само. – С. 352.

²⁸ Там само. – С. 427.

²⁹ Там само. – С. 427.

³⁰ Там само. – С. 354.

³¹ Там само. – С. 354.

³² Там само. – С. 354.

підтримати прагнення до науки.

Перетворення художнього простору в «Близнецах» взаємопов'язане з просторовими образами, які набувають характеру своєрідного місточка між різними епохами й людьми (місце заснування хутора, місце ув'язнення автора, служба Саватія тощо). Час повісті не обмежений зображенням життя головних героїв, адже бачимо і спогади оповідача, і спогади персонажів, екскурси в історію та в літературу, органічне поєднання уявного часу і простору з реальним. Таким чином, просторово-часові структури повісті Т. Шевченка «Близнецы» сформовані під впливом авторського хронотопу, який проектується через образ автора-оповідача. Погляд у минуле письменник зосереджує насамперед на персоналіях історичних діячів, митців, на літературних та архітектурних пам'ятках національної культури, надаючи тим самим своєрідного характеру книжності своїй повісті. Аспектом, що потверджує засвоєння літературної традиції, зокрема Т. Шевченком, і багатьма іншими українськими романтиками загалом, Б. Криса називає інтертекстуальність текстів письменника щодо української барокової історіографії, використання сюжетів і мотивів козацьких літописів³³. До речі, подібне твердження ми подибуємо і в працях О. Мішукова³⁴. Б. Криса наголошує на книжності Т. Шевченка, наводячи приклади використання цитат і символіки з Біблії та з барокової літератури. У тексті повісті «Близнецы» читаємо розповідь про спадок, який залишив Григорій Гречка Федорові Сокирі. Йде мова про частину бібліотеки, «що складалася з дорогих видань стародавніх класиків, єврейську біблію, французьку енциклопедію і рукописний примірник літопису Кониського, на першому аркуші якого було написано власною рукою преосвященного таке: «Юному моему другові і собратові Григорію Гречці, докторові богослів'я та інших наук, на пам'ять посилає смиренний Г. Кониський»³⁵. Наділяє книжністю автор іншого персонажа – Никифора Федоровича Сокиру, який не просто обізнаний із літературою сучасною («Украинский вестник», Гулак-Артемівський, Шаховський та інші), але й був «латиніст, еллініст і гебраїст», мав «повнісіньку шафу книжок, що вмістили в собі письменство всього стародавнього світу», «старий пасічник, що читав в оригіналі Віргілія, Гомера та Давида»³⁶. Саватій Сокира

³³ Криса Б. Тарас Шевченко... – С. 9-10.

³⁴ Мішуков О. «Історія Русів» як імпульс та джерело творчості П. Білецького-Носенка / О. Мішуков // Пам'ять століть. – 1999. – № 6. – С. 70-75; Мішуков О. В. Філологія. Історія. Культура. 36. наук. праць: У 2 т. – Т. 1. «Історія Русів» у європейському контексті / О. Мішуков. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 319 с.

³⁵ Шевченко Т. Близнята... – С. 334.

³⁶ Там само. – С. 338-339.

принагідно згадує різні книги, зокрема й давні, й недалеко для нього в часі «Капітанську дочку» О. Пушкіна, і персонажа цього твору – Пугачова.

Візія історії в тексті повісті подається Т. Шевченком крізь призму світобачення людини книжної – персонажі узгоджують свої життєві цінності, переосмислюють вчинки інших шляхом зіставлення з книжною мудрістю. Крім того, окремі герої твору постають як продовжувачі традицій тих представників барокової епохи, що прагнули пізнати світ з енциклопедичністю в знаннях і смиренністю перед волею Божою. Степан Мартинович, що, як і свого часу старий Сокира, знання здобував не з примусу, а з любові до старих книг, шукав відповіді і розради на сторінках «Київського патерика», у книгах Єфрема Сіріна. У уста Никифора Сокири, коли той розмірковує про долю синів і заспокоюється тільки надією на «всєблагєє провидіння», Т. Шевченко вкладає «речення Богдана Хмельницького: «Що буде, то те й буде. А буде те, що Бог дасть»³⁷. Відомі письменники кінця 18 – початку 19 століття, їх твори, альманахи та критична оцінка різних літературних новинок того часу, – все це вводить у повість Т. Шевченко, водночас даючи змогу читачеві не лише відчувати дух епохи становлення нової української літератури, але й повніше усвідомити позицію автора-оповідача.

Історія постає у повісті Т. Шевченка не як події, що відбувалися колись давно, із людьми, що пішли в небуття. Завдяки змішуванню часових і просторових пластів хронотопу твору, письменник досягає наближення, унаочнення історичних епізодів минулого, робить історичних діячів учасниками подій буденних, а головних героїв проводить через уславлені місця, вводить свого читача разом з ними до соборів і храмів, змушує перейнятися славою минувшини, зокрема барокової епохи.

Перспективним є дослідження історичної ретроспективи в інших повістях Т. Шевченка, з'ясування впливу барокової книжності на формування історіософських засад романтичного письменства.

Ольга Новик
Историческая ретроспектива

³⁷ Там само. – С. 376.

в повести Тараса Шевченка «Близнецы»

В статье рассматриваются особенности отражения истории в повести Тараса Шевченка «Близнецы», взаимосвязь переосмысления истории с особенностями хронотопа произведения, автобиографическими мотивами. История подается через изображение персоналий исторических и культурных деятелей, литературных, архитектурных памятков.

Ключевые слова: повесть, история, барочная эпоха.

Olga Novik

Historical retrospectives

in the novel written by Taras Shevchenko «Twins»

In the article is described the peculiarities of historical reflection in the novel written by Taras Shevchenko «Twins», interrelationship between understanding of history and peculiarities of chronotop of production, autobiographical motives. The history is showed by representation of historical and culture agents, architectural, literary instructions.

Key words : history, novel, baroque epoch.